

Katarzyna Wierzbicka

"Stanisław Przybyszewski w literaturach słowiańskich"

Biuletyn Polonistyczny 21/4 (70), 52-56

1978

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Dynaka jest pierwszą próbą prezentacji polskiej "satyry na dekadenta".

Andrzej Makowiecki w referacie "Legenda Przybyszewskiego w oczach potomnych" przedstawił obszerną typologię legendy literackiej, w przypadku Przybyszewskiego rozpatrując przede wszystkim trzy aspekty: biografii, twórczości i osobowości. Biografia, kreowana na wzór dramatu, po roku 1901 stała się biografią klęski; jej legenda realizuje się w postaci antylegendy. Na legendę twórczości składa się rola twórcy przełomu, przekonanie o większej wartości niemieckiej twórczości pisarza, jego swoisty winkelriedyzm, wreszcie niesprawdzalna legenda o pianistwie - odtwórcy Chopina. Legenda osobowości uwzględniała m.in. inteligencję, dynamizm, brak kontroli emocjonalnej, kabotyństwo, ekshibicjonizm, satanizm. Ta też część legendy najczęściej podlegała rewizji. Charakterystyczne, że legendotwórcze były tylko niektóre elementy biografii i twórczości Przybyszewskiego.

Zamknięcia konferencji dokonał Roman Loth, zapowiadając ogłoszenie referatów w osobnej księdze.

Mgr Jan Zieliński

„STANISŁAW PRZYBYSZEWSKI W LITERATURACH SŁOWIAŃSKICH”

Dwukrotnie w ciągu ostatnich kilku miesięcy twórczość Przybyszewskiego stawała się przedmiotem obrad historyków literatury: po sesji Instytutu Badań Literackich, która odbyła się w listopadzie 1977 r., w pięćdziesięciolecie śmierci pisarza, Komitet Słowianoznawstwa i Instytut Słowianoznawstwa PAN zorganizowały w dniach 10-11 maja 1978 r., z okazji 110 rocznicy urodzin autora "Dzieci szatana", konferencję na temat "Stanisław Przybyszewski w literaturach słowiańskich". Wzięli w niej udział - obok uczonych z ZSRR, Czechosłowacji, Bułgarii i Jugosławii - badacze z ośrodków akademickich Warszawy, Krakowa, Poznania i Łodzi. Obecny był również na sesji niestrudzony badacz i popularyzator twórczości Przybyszewskiego, prof. dr Stanisław Helsztyński.

Niewątpliwie fakt dwóch przypadających na ostatnie lata rocznic tłum-

czyć może nasilenie zainteresowania dziełem Przybyszewskiego. Czy jednak jest wyjaśnieniem wystarczającym? Wszak zarówno jego twórczość, jak on sam, a właściwie jego legenda i zdumiewająca popularność, już dość dawno, zdawałoby się, zostały wielostronnie zbadane i jako niewątpliwe zjawisko kulturowe umieszczone w przeszłości, zatem dla współczesności niejako zamknięte.

Tymczasem w swoim wystąpieniu wstępnym na sesji, poświęconym aktualnemu stanowi badań nad twórczością Przybyszewskiego zarówno w Polsce, jak i w krajach Europy i Ameryki, Stanisław Helsztyński wymienił niemałą liczbę ostatnio wydanych lub dopiero przygotowywanych monografii i opracowań poświęconych autorowi "Śniegu"; wspomniał też o planowanych edycjach jego dzieł. Zjawisko to wiązać można na pewno z intensyfikacją badań nad okresem Młodej Polski i - ogólniej - modernizmem. Niezależnie od tego jednak współcześni pisarze, teoretycy i badacze kultury zwracają uwagę na zgodność różnorodnych form manifestacji tzw. "świadomości nieszczęśliwej", narastającej zwłaszcza wśród młodzieży zachodniej, zbuntowanej wobec świata kultury burżuazyjnej, z formami manifestacji kawiarnianej bohemy z końca ubiegłego stulecia, co również może mieć związek ze wzrostem zainteresowania "przybyszewszczyzną".

Doc. dr hab. Halina Janaszek-Ivaničková zainaugurowała sesję referatem "Słowianie w świecie antynorm Stanisława Przybyszewskiego", w którym przedstawiła m.in. tezę o konieczności nowego odczytania dzieł polskiego "satanisty" z perspektywy doświadczeń współczesnego nam świata. Wystąpienie to - zwłaszcza we fragmentach, w których autorka szukała podobieństw między modernistycznym buntem zrodzonym z negacji kultury schyłku wieku u Przybyszewskiego a formami i teoretycznymi podstawami protestu u współczesnych "młodych gniewnych" - wywołało żywą dyskusję: polemicznie wypowiedali się m.in. prof. prof. Atanas Natew i Penjo Ru-sew z Bułgarii oraz prof. dr Marian Jakóbiec.

Nie wyrokując na tym miejscu, czy rzeczywiście można mówić o pewnym "renesansie" badań nad twórczością Przybyszewskiego, a jeśli tak, to jakie mogłyby być jego przyczyny, stwierdzić wypadnie, że zarówno wspomniana tu sesja IBL - a więc polonistyczna, jak omawiana konferencja Instytutu Słowianoznawstwa - a więc sławistyczna, stawiały sobie za

cel rewaloryzację ocen: pierwsza w stosunku do samej twórczości Przybyszewskiego, druga - co do przyczyn rozległej recepcji polskiego pisarza na terenie Słowiańszczyzny i jej roli w rozwoju kulturalnym narodów słowiańskich.

Szeroko sformułowany temat obrad spowodował, że referaty podejmowały bardzo zróżnicowane problemy - od najogólniejszych, dotyczących przebiegu recepcji twórczości i myśli Przybyszewskiego w poszczególnych krajach, aż po drobiazgowo analizy oddziaływania jego dzieł na konkretnych autorów, konfrontacje postaw światopoglądowych i artystycznych Przybyszewskiego - z jednej, i przedstawicieli modernizmu innych krajów słowiańskich - z drugiej strony, analizy przekładów itp.

Do pierwszej grupy, poza wspomnianym już referatem H. Janaszek-Ivaničkovej, zaliczyć wypadnie (w kolejności wygłaszania) referaty: prof. dra Karela Krejčieho (ČSR): "Czescy przyjaciele S. Przybyszewskiego", dra Josefa Hvišča (ČSR): "Poetyka moderny słowackiej w świetle poglądów estetycznych S. Przybyszewskiego", prof. dr Heleny Cybienko (ZSRR): "Recepcja twórczości S. Przybyszewskiego w Rosji", dra Wiktora Choriewa (ZSRR): "S. Przybyszewski w świetle krytyki rosyjskiej i radzieckiej", prof. dra Penjo Rusewa (Bułgaria): "Dramaty S. Przybyszewskiego na scenach bułgarskich", prof. dra Atanasa Natewa (Bułgaria): "Aktualne problemy minionej sławy, czyli o tym, jak w Bułgarii czytano Przybyszewskiego na równi z Tolstojem", dra Bogdana Krupskiego: "S. Przybyszewski a moderna bułgarska", dr Katarzyny Wierzbickiej: "O stereotypach odbioru S. Przybyszewskiego w Bułgarii", prof. dr Nevenki Košutić-Brozović (Jugosławia): "S. Przybyszewski a moderna chorwacka", doc. dra Rafała Leszczyńskiego: "S. Przybyszewski a Łużyce", dr Katariny Šalamun-Biedrzyckiej: "S. Przybyszewski a Słoweńcy". Jak wynika już tylko z przytoczonych tytułów, w wyróżnionej grupie przeważały wypowiedzi relacjonujące przebieg recepcji, chronologię i drogi przenikania utworów Przybyszewskiego oraz etapy słabnięcia i wzmaganie się zainteresowań jego dziełem i legendą, przy czym niejednokrotnie ujawniano fakty nowe, korzystając z nie wydanych dotąd materiałów archiwalnych (np. prof. Cybienko). Referaty osadzały recepcję Przybyszewskiego głównie w tych ramach cza-

sowych i w kontekście tych zjawisk, które w poszczególnych krajach złożyły się na tzw. "bunt modernistyczny", podejmowały zatem problem "kariery" polskiego autora przede wszystkim w środowiskach elit twórczych. Z tego typu ujęcia wyłamywało się niewielu referentów, głównie ci, którzy podjęli próbę wyjaśnienia tzw. "szerokiej popularności" Przybyszewskiego wśród czytelników "niewyrobionych" (Natew, Wierzbicka).

Drugą grupę referatów stanowiły, jak powiedziano wyżej, wypowiedzi podejmujące zagadnienia szczegółowe: dra hab. Zdzisława Niedzieli: "»Naga dusza« S. Przybyszewskiego a »gotycka dusza« J. Karaska", dr Ludwika Jazukiewicz-Osełkowskiej: "»Biesy« F. Dostojewskiego, S. Przybyszewskiego i M. Komornickiej", mgr Hanny Galskiej: "Teatr S. Przybyszewskiego jako pierwszy etap reformatorskiej działalności teatralnej Meyerholda - Teatr Poszukiwań", dr Elżbiety Wiśniewskiej: "S. Przybyszewski w korespondencji W. Stefanyka", dra Włodzimierza Stochela: "J. Kupała a S. Przybyszewski", dr Jadwigi Stadnikiewicz-Kerep: "Matoš - Jelovšek - Donaldini. Ogniwa kontaktowe S. Przybyszewskiego w Chorwacji", mgr Małgorzaty Głowackiej "A. Matoš - S. Przybyszewski. Modele postaw artystycznych". Z referatów tych wysnuć można wniosek, że Przybyszewski wywierał niewątpliwy wpływ na środowiska twórcze narodów słowiańskich, i to zarówno w tych wypadkach, gdy autorzy akceptowali jego system poglądów (np. Karasek czy Donaldini) - wtedy można mówić o swego rodzaju postawie kontynuacyjnej, jak też wówczas, gdy reprezentowali stanowiska inne, nieraz całkowicie odmienne (np. Matoš lub Kupała) - wówczas wpływ ów wyrażał się w utworach bądź przemyśleniach teoretycznych polemicznych w stosunku do Przybyszewskiego. Wszędzie więc tam, gdzie dotarł, spełniał Przybyszewski - "wprost" czy przez negację - funkcje inspiratorskie.

Obrady zamknął referat mgra Józefa Dynaka: "S. Przybyszewski w świetle legendy i satyry polskiej", analizujący proces "powstawania polskiego życiorysu Przybyszewskiego", tj. zjawisko, świadome zresztą, wpisywania biografii pisarza przez niego i jego popularyzatorów w kraju w żywe, aktualne, mogące skutecznie oddziaływać stereotypy, składające się na pojęcie polskiego charakteru narodowego. Tak zatem zagadnienia związane z przyjęciem pisarza w ojczyźnie (jak wiadomo, mit działał tu

równie silnie jak samo pisarstwo) uzupełniły niejako obraz jego recepcji na obszarze Słowiańszczyzny.

Sesja ukazała więc szeroki wachlarz problemów i różne przy tym w poszczególnych referatach założenia metodologiczne. Uogólnienia i dyrektywy formułowane w wielu wystąpieniach mogą, jak się wydaje, stanowić cenny wkład w teorię badań komparatystycznych. Na uwagę zasługuje pod tym względem m.in. wypowiedź A. Natewa, a zwłaszcza jego refleksje na temat hipotetyzmu w wyjaśnianiu zjawisk literackich, mające wiele punktów stykowych z koncepcjami sformułowanymi przez naukę polską w stosunku do metodologicznych problemów interpretacji humanistycznej (Jerzy Kmita).

Czy obrady przyniosły odpowiedź na pytania zawarte implicite w samym temacie konferencji, które można by sformułować następująco: 1) jakie były przyczyny istnienia lub braku popularności Przybyszewskiego w różnych krajach słowiańskich? 2) czy, a jeśli tak, to jaką funkcję spełniały jego dzieła i poglądy w procesach literackich i - ogólniej - kulturowych poszczególnych narodów słowiańskich?

Byłoby oczywiście rzeczą niesłuszną oczekiwać ostatecznego rozstrzygnięcia tych kwestii od sesji mającej, jak to stwierdził w swym wystąpieniu otwierającym prof. dr Witold Hensel: "charakter roboczy i kameralny". Jednakże pewne wnioski natury ogólnej z obrad na pewno wynikły, i to w dużym stopniu dzięki temu, że na sesji podjęto po raz pierwszy chyba próbę zbadania zagadnienia oddziaływania pisarza na obszarze całej Słowiańszczyzny.

Czy powiodła się próba spojrzenia z nowej perspektywy badawczej na sukcesy zagraniczne Przybyszewskiego? Na pewno nie wszystkim referentom. Jedno wszelako można stwierdzić z całą odpowiedzialnością: fakty, że na przełomie XIX i XX wieku twórczość polskiego "satanisty" i legenda, jaką był otoczony, znalazły szeroki oddźwięk w większości krajów słowiańskich oraz że był to najbardziej znany pisarz polskiego modernizmu i jeden z bardziej znanych przedstawicieli modernizmu europejskiego, zostały poddane wnikliwej i wszechstronnej analizie.

Dr Katarzyna Wierzbicka